

Pospíšil, Ivo

Poněkud opožděná recenze na důležitou knihu

Новая русистика. 2018, vol. 11, iss. 1, pp. 77-82

ISSN 1803-4950 (print); ISSN 2336-4564 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138181>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

- MELETINSKIJ, J. M. (1989): *Poetika mýtu*. Praha.
POSPÍŠIL, I. (1988): *Odpůrce nehybnosti*. In: Čisté vody Kitěže. Praha, s. 135–142.
STEBLIN-KAMENSKIJ, M. (1976): *Mif*. Leningrad.
TĚNDRJAKOV, V. (1988): *Čisté vody Kitěže*. Praha.
TENDRJAČOV, V. (1986). *Čistyje vody Kiteža*. Moskva.

Poněkud opožděná recenze na důležitou knihu

ГУЛЕВИЧ, Е. В.: *Г. Джеймс и И. Тургенев: формы и этапы рецепции*. Гродно: Гродненский гос. Университет Янки Купалы, 2014. ISBN 978-985-515-722-0.

Mám k tomuto tématu úzký vztah, neboť v podstatě jím nebo širším kontextem jsem začínal svou dráhu v literární vědě [POSPÍŠIL 1973, 28–35]. Kniha vyšla s vrocením 2014 na univerzitě v běloruském Grodně, kde působí několik vynikajících literárních vědců teoretického zaměření, mezi nimi odbornice na rétoriku a román, teoretička ekfráze a editorka ruského románu 18. století Tatjana Jevgeňjevna Avtuchovičová.

Přítomná kniha pokrývá celý cluster problémů, jež mají klíčový význam pro světovou, nejen ruskou nebo anglicky psanou literaturu. Ivan Turgeněv byl významný tím, že se jeho zásluhou povědomí o ruské literatuře na Západě rozšířilo (nejen Francie, ale i Německo, Itálie, také Anglie a USA – právě o tom jsme v naší komplexní juvenilii James Fenimore Cooper a Rusko, Ivan Sergejevič Turgeněv a Amerika psali). Turgeněv byl nepochybně součástí širšího proudu vztahů Ruska a USA, jež sahají k Radiševovi, Kateřině II. a děkabristům, jak o nich svého času inspirativně, s německou důkladností psal pozdější německý diplomat v Ruské federaci Dieter Boden, o jehož dílo jsme se tehdy opírali [BODEN 1968]. Byl to Turgeněv, jehož zásluhou se svět seznamoval s Puškinem (překlady Prospera Merimée, 1803–1870, z Puškina i samotného Turgeněva), Gogolem, méně s Turgeněvovým soupeřem a konkurentem Dostojevským, který tam proto pronikal o něco později. Někoho může šokovat, že známý zakladatel estopsychologie Émile Hennequin ve známé knize Spisovatelé ve Francii zdomácněl, již k nám roku 1896 přináší tehdejší mladý modernista F. X. Šalda, do své knihy zařadil hned tři Rusy – Lva Tolstého, Ivana Turgeněva a Fjodora Dostojevského.

Někdy nás totiž v západoevropské recepci ruské literatury překvapí takřka neskutečné věci, například německé Sebrané spisy F. V. Bulgarina z velmi rané doby [BULGARIN 1828],¹ jindy zase Sebrané spisy N. S. Leskova vydané v Mnichově (Ch. Beck, München 1923) v době, kdy pozapomenutého autora znovu – po modernistech (interview ruské spisovatelky, kritičky a překladatelky Ljubov Gurevičové,

1 Viz naše studie [POSPÍŠIL 1988; POSPÍŠIL 1993; POSPÍŠIL 1998a; POSPÍŠIL 1993; POSPÍŠIL 2016a].

1866–1940, a její korespondence s Leskovem) – objevují ruští formalisté (známá studie B. Ejchenbauma *Iluze skazu*): Němci v tom byli hodně samostatní i proto, že měli s Ruskem přes Livonsko a Východní Prusy bezprostřední teritoriální kontakt, že často měli klíčové funkce v Rusku samotném, zejména v jeho byrokracii, diplomacii, armádě a policii; u Bulgarina jistě svou roli sehrál i jeho polský původ a polská tvorba.

Henry James (1843–1916) je vskutku stěžejní autor světové literatury, pomyslná křižovatka realismu a moderny, jenž poskytl zásadní impulsy teorii vyprávění a románu; proto je také jeho vztah k Turgeněvovi tak důležitý, neboť sám Ivan Sergejevič prošel cestu od romantické lyrické poezie a poém přes fyziologickou črtu Lovcových zápisků k romantickým novelám o lásce (*První láska*, *Asja*, *Jarní vody*) až ke generačním a politickým románům typu *Otcové a děti*, *Novina* nebo *Dým* a „záhadným povídkám“ (*Klara Milič*) a básním v próze (podle Baudelaira) anticipujícím modernu, nebo již přímo – alespoň její ranou dekadentní fázi. Autorčina práce je v jistém smyslu, a to hlavně materiálovém, důkladná, chtělo by se napsat i dokonalá. Další kladnou vlastností publikace je její komparatistické ukotvení, jež je deklarováno hned v úvodní kapitole v souvislosti s recepcí.

Nicméně autorka ve stopách současných módních trendů jde poněkud, obrazně řečeno, „s kanonem na vrabce“: tam, kde stačí běžná analýza známá z pozitivismu nebo duchovědy, bere si na pomoc novější metody včetně *Rezeptionsästhetik*, *sémiotiky* apod. Nic proti tomu, kdyby byly tyto metody skutečně na tento problém aplikovány, ale ony jsou spíše deklarovány a tvoří jen málo související kontextové metodologické „lešení“, jakési „berličky“, jimiž se podpírá tradiční a funkční analýza komparativní spočívající ve zkoumání různých aspektů vztahů obou autorů od osobních setkání, přes korespondenci po hloubkovou poetiku. Chybí mi tu především odstup a nadhled v hodnocení ruských prací o Jamesovi, metodologické výklady komparatistiky a recepční estetiky jdou s vlastní analýzou juxtapozičně, nepronikají do ní (кар. *Рецептивная теория в контексте сравнительно-исторического изучения литературы*). Kdo chce dnes působit moderně nebo postmoderně, musí užívat dohodnutý metodologicko-terminologický kód, aby se „vešel“ do příslušného diskurzu, i když tvorba terminologie je téma samo o sobě [GRINĚV-GRINĚVIČ 2008].² Jak již uvedeno, většinou jsou pasáže reálné analýzy od obecných výkladů apodiktické povahy dost vzdáleny, chybí jim vnitřní propojení: z toho důvodu považujeme partie o D. Ďurišinovi, v nichž samozřejmě chybějí informace o české komparatistické škole pražsko-brněnské, jen málo funkční. Autorka nicméně přesvědčivě vyložila – s použitím jednoho módního Bachtinova slůvka –, že Jamesova recepce Turgeněva byla

2 Viz i naše recenze a studie: [POSPÍŠIL 2000a; POSPÍŠIL 2000b; POSPÍŠIL 2003; POSPÍŠIL 2006; POSPÍŠIL 2010; POSPÍŠIL 2012; POSPÍŠIL 2014b; POSPÍŠIL 2016b].

polyfonní, což je zjištění banální, neboť tím chce fakticky říci, že James se s Turgeněvem jednak osobně znal a stýkal, jednak četl jeho práce, psal o něm kritické úvahy, vnímal ho a přemýšlel o jeho tvorbě, kterou ve svém vlastním díle přetvářel (Rusové tu rádi užívají slůvka „osmyslenije“; Zdeněk Mathauser ho rád užíval i v češtině – „osmyslení“, tedy přijetí a modifikace), že ho prostě začlenil do svého myšlení a umělecké kreace. Otázka však je, zda Turgeněvovy texty, alespoň některé, o nichž autorka píše, lze označit za Jamesovy pretexty.

Důležité je autorčino pojetí etapizace Turgeněvova působení: nejprve na mladého Jamese, později na zralého a ještě později na pozdního, který je už součástí symbolismu, resp. modernismu jako takového. Turgeněv a jeho dílo prostupuje celek Jamesovy tvorby; je zřejmé, že James byl Turgeněvem fascinován i proto, že je spojen s francouzskou recepcí jeho díla a s tím, že zprostředkoval „exotické“ Rusko evropskými formami a způsoby, tedy „po francouzsku“. Důležité je, že James už mohl vyjít z realismu, dokonce pozdního, a dojít k moderně, k symbolismu, zatímco Turgeněvova cesta byla složitější; i on dospívá k moderně po etapách, ale početnějších: od romantické lyriky, poém a lyrických dramát přes fyziologické črty raného realismu ještě proniknutých romantickou poetikou až k romantickým novelám o lásce a románům povytce politickým, jako jsou Otcové a děti, Dým nebo Novina, k dekadentním „záhadným povídkám“ (Klara Milič) takřka okultní povahy a baudelairovským Básním v próze, jak uvedeno výše.

Nebude zde od věci mluvit i o tom, o čem autorka vědět pravděpodobně nemůže, a co zajímá hlavně dnešní Evropany. Psali o tom němečtí rusisté, které jsem postupně komentoval, někdy na žádost příslušného nakladatele; ale byli tu i jiní, třeba ze zámoří, ovlivnění starými přístupy „close reading“ radícími se k poněkud zvětšely metodám New Criticism [POSPÍŠIL 2002; POSPÍŠIL 2015]. Ukazuje se, že jedním ze způsobů „oživování“ klasiky je zapojování do širšího kulturního kontextu: to dělá s Turgeněvem Horst-Jürgen Gerigk, to jsem kdysi zkusil v souvislosti s Gorkým v roce 1986 na stránkách českého periodika k výročí Gorkého smrti a jinde, naposledy ve studiích k ruskému vydání habilitace mého učitele Jaroslava Buriana a nové antologie Gorkého pro 21. století.³ Případů čtenářského „umírání“ klasiky je mnoho. U nás je to např. Karel Čapek, kdysi kultovní postava i v Anglii, dnes tam zcela zapomenutý, u nás v podstatě do značné míry také – nehledě na všechny snahy včetně Společnosti bratří Čapků. Při návštěvě dnes bohužel již zvěčnělého anglického bohemisty v Oxfordu roku 1998 Jamese Naughtona (1950–2014, absovent Cambridge) u příležitosti vydání knihy Bohuslavy Bradbrookové (nar. 1922), české emigrée, o Karlu Čapkovi, jsem se ho s autorkou ptal na „oživování“ Čapka a on uváděl hlavně nové

3 Viz naše úvahy a recenze: [POSPÍŠIL 1986; POSPÍŠIL 1987; POSPÍŠIL 2001; POSPÍŠIL 2014a; POSPÍŠIL 2017; POSPÍŠIL 2018].

dobré překlady, ovšem kromě nových knih o něm [POSPÍŠIL 1998b].⁴ Uvádění do širšího mezinárodního kontextu, srovnávání, tedy komparatistika a samozřejmě hledání spojitosti s literární současností jsou jen některé z cest vedoucích k tomto „oživování“. Nemyslím, že Turgeněv představuje v dnešním Bělorusku či Rusku nějaký čtenářský boom a možná by tato úvaha o jeho čtenářském osudu také na východě Evropy i tuto knihu obohatila. Jako příklad toho, že si nějaká čtenářská komunita sama vytvoří svůj obraz autora, svědčí dvě české antologie právě z Turgeněvy tvorby. Český vyšla vícekrát antologie novel *Milostný kruh*, jednou antologie *Záhadné povídky* [TURGENĚV 1969; TURGENĚV 1984; TURGENĚV 1990].⁵ Z Turgeněva se jako čtenářsky nosné tedy vybraly milostné povídky a „záhadné“, okultní povídky jeho dekadentního období.

Důležité je, že autorka pojala svůj výzkum komplexně, mnohostranně, kontakto-logicky i typologicky, geneticky i poetologicky – to vše v její knize o Jamesovi a Turgěnevovi je. Neopomněla žádný důležitý faktor a její dílo, dokonale skloubené, vytváří přesvědčivý obraz stěžejní pozice britsko-amerického a ruského autora ve světovém písemnictví. Běloruská autorka píšící rusky vidí vztah Jamese a Turgeněva samozřejmě jinak než Středoevropan, jinak vidí Rusko a Západ. To má za následek i to, že někdy pomíjí právě středoevropské práce na toto téma, turgeněvologii, rusistiku a anglistiku a amerikanistiku střední Evropy. Pominuta neměla být ani odborná a editorská práce kanadského a poněkud i českého a ruského turgeněvologa Mikuláše (Nikolaje) Žekulina (Nicholas Zhekulin), někdejšího předsedy Kanadského komitétu slavistů. Autorka se pokusila umně doložit, že některé Turgeněvy texty jsou v Jamesovi přímo obsaženy, což je důležité zejména proto, že vidíme, kde bral Henry James teorii i praxi svého narativního umění. Není to sice nic zcela nového, ale i dnes je třeba takto připomínat – když se často ruský fenomén uměle a záměrně umenšuje nebo dokonce ignoruje – zásadní ruský podíl na formování světové literatury, světového literárního kánonu.

Ivo Pospíšil

Literatura:

- BODEN, D. (1968): *Das Amerikabild im russischen Schrifttum bis zum des 19. Jahrhunderts*. Hamburg.
- BRADBROOKOVÁ, B. (2006): *Karel Čapek: hledání pravdy, poctivosti a pokory*. Praha.

4 České vydání spatřilo světlo světa zásluhou redaktorky Dany Pokorné v nakladatelství Academia. [BRADBROOKOVÁ 2006]. Český podtitul neodpovídá, jak je vidět, anglickému originálu a ani aliterace není zde tak důsledná.

5 Viz naši recenzi [POSPÍŠIL 1991].

- BULGARIN, I. (1828): *Thaddäus Bulgarins sämmtliche Werke*. Leipzig.
- GRINĚV-GRINĚVIČ, S. (2008): *Terminovedenje*. Moskva.
- GULEVIČ, Je. V. (2014): *G. Džejms i I. Turgeněv: formy i etapy recepcii*. Grodno.
- POSPÍŠIL, I. (1973): *Dynamika rusko-amerických literárních vztahů od počátku do konce 19. století*. Universitas 1973, č. 5, s. 28–35.
- POSPÍŠIL, I. (1986): *Gorkij: vědomí hloubky a kontextu*. Kmen, 1986, č. 23, s. VIII.
- POSPÍŠIL, I. (1987): *Gorkij dnes: stav a problémy (Maxim Gorkij a dnešek. Olomouc 1987)*. Rovnost 24. 10. 1987, s. 5.
- POSPÍŠIL, I. (1988): *Problém autorského typu: Fadděj Bulgarin*. Slavica Slovaca, 1988, č. 4, s. 336–384.
- POSPÍŠIL, I. (1991): *Sličná záhadnost*. Lidová demokracie 13. 4. 1991, s. 5.
- POSPÍŠIL, I. (1993): *Hořce ironická science fiction Fadděje Bulgarina*. Svět literatury, 1993, č. 5, s. 22–28.
- POSPÍŠIL, I. (1998a): *Fadděj Bulgarin jako literární inspirátor*. In: ENGELOVÁ, O. (ed.): *Biele miesta II*. Nitra, s. 29–44.
- POSPÍŠIL, I. (1998b): *Za české autory se musí bojovat (B. Bradbrooková: In Pursuit of Truth, Tolerance and Trust, Sussex Academic Press 1998)*. Rovnost 14. 10. 1998, s. 13.
- POSPÍŠIL, I. (2000a): *Invence a problémy: Literárněvědná terminologie (Malý terminologický slovník literárněvědných ekvivalentů. Kolektiv autorů. Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, Olomouc 1999. Autoři: anglická část Martina Michálková-Chváta-lová, francouzská část Hana Bednaříková, německá část Eva Chromiaková, ruská část Zdeněk Pechal, výkonná red. Hana Bednaříková)*. Slavica Litteraria X 3, 2000, s. 129–130.
- POSPÍŠIL, I. (2000b): *Problema literaturnych napravlenij v sovremennoj russoj literature (metodologičeskije i terminologičeskije predposylki)*. In: Abstracts. VI ICCEES World Congress, Tampere, Finland, 29 July – 3 August 2000. Tampere, s. 339–340.
- POSPÍŠIL, I. (2001): *Gorkij nebyl (ani u nás) umělou bublinou. (M. Zahrádka: Maxim Gorkij v ohlasech české kritiků přelomu 19. a 20. století. Vydala česká koordinační rada Společnosti přátel národů Východu za přispění Ministerstva zahraničí ČR, Olomouc 2001)*. Opera Slavica 11, 2001, č. 3, s. 53–54.
- POSPÍŠIL, I. (2002): *Holger Siegel: Aleksandr Ivanovič Turgenev. Ein russischer Aufklärer. Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte, neue Folge, herausgegeben von Karl Gutschmidt, Roland Marti, Peter Thiergen und Ludger Udolph, Böhlau-Verlag, Köln–Weimar–Wien 2001*. Slavia: časopis pro slovanskou filologii, 2002, č. 2, s. 216–219.
- POSPÍŠIL, I. (2003): *Terminológia romantična. Časť 1*. In: *Slovanský romantismus – estetično genologických kategórií*. Banská Bystrica, s. 109–114.
- POSPÍŠIL, I. (2006): *Short Narrative Prose: Problems of Terminology and Methodology*. In: *Slovenska kratka pripovedna proza*. Ljubljana, s. 281–290.

- POSPÍŠIL, I. (2010): *Problema ènciklopedij literaturovedèeskoj terminologii: brnenskij projekt naèala XXI veka*. Mirgorod. Žurnal, posvjaèennij voprosam èpistemologii literaturovedenija 2, 2010, No. 1, s. 19–28.
- POSPÍŠIL, I. (2012): *Problémy terminologie a střední Evropa*. In: KÄFER, I., POSPÍŠIL, I. (eds): *Brněnská hungaroslavitika a èeskoslovensko-maðarské vztahy*. Segedín, s. 45–47.
- POSPÍŠIL, I. (2014a): *Antonín Hošťálek: Gorkij. Moravskoslezský kruh, Brno 2014*. ISBN 978-80-905604-1-3. Proudý 2014, è. 1. http://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/anotace/2014/1/Pospilis_Hostalek_Gorkij.php#articleBegin. [online] [cit. 2. 5. 2018]
- POSPÍŠIL, I. (2014b): *Novela: metodologie, terminologie, evoluce a pŕípad èeské protektorátní novely*. In: BÄTOROVÄ, M., BOJNICANOVÄ, R., FAITHOVÄ, E. (eds): *Premena poetiky novely 20. storoèia v európskom kontexte*. Nitra, s. 27–44.
- POSPÍŠIL, I. (2015): *Turgenëv pro dnešního ètenáŕe: afirmace s otazníky (Horst-Jürgen Gerigk: Turgenjew. Eine Einführung für den Leser von heute. Universitätsverlag WINTER, Heidelberg 2015)*. Slavica Litteraria, 2015, è. 1, s. 199–202.
- POSPÍŠIL, I. (2016a): *On the Margin of Genre Typology or The Hidden Pioneer of Russian Science Fiction (Faddey Bulgarin) = Na margo žánrovej typológie skrytého priekopníka ruskej science fiction (Faddej Bulgarin)*. Slavica Nitriensia, 2016, è. 1, s. 27–40.
- POSPÍŠIL, I. (2016b): *Problema struktury, funkcii i ispolzovanija literaturovedèeskich terminov: po sledam sobstvennych popytok*. Mirgorod. Žurnal, posvjaèennij voprosam èpistemologii literaturovedenije 8, 2016, No. 2, s. 26–31.
- POSPÍŠIL, I. (2017): *Jaroslav Burian (15 sentjabrja 1922 Èeská Tŕebová – 7 ijulja Pariž 1980) – èeškij rusist na grani epoch: neizbežnosť tretjeho puti*. In: BURLIAN, J.: *Stanovenije i razvitije žanra romana v tvorèestve Maksima Goŕkogo*. Monografija. Eds: Marina Urtinceva, Ivo POSPÍŠIL. Pevod s èešskogo A. S. Matvejevoj. Nižnij Novgorod, s. 5–15.
- POSPÍŠIL, I. (2018): *Vynoŕování epoch z hlubin zapomnění*. In: GORKIJ, M.: *Něžná síla. Výbor z textů pro 21. století*. Pŕeložila Stanislava Špaèková. Brno, s. 195–207.
- TURGENËV, I. (1969): *Milostný kruh*. Praha.
- TURGENËV, I. (1984): *Milostný kruh*. Praha.
- TURGENËV, I. (1990): *Záhadné povídky*. Praha.